

HAMERSKÝ MLÝN (HAMMERMÜHLE) ČP. 1 VE STARÝCH DOBRKOVICÍCH U ČESKÉHO KRUMLOVA

JIŘÍ BLOCH – JARMILA HANSOVÁ –
DANIEL ŠNEJD

Podél bývalé knížecí cesty z Českého Krumlova směrem na Kájov a Chvalšiny se uchoval pozoruhodný soubor technických památek. Meandrující tok říčky Polečnice překonává několik klenutých mostků, Pension U vodotrysku upomíná na výjimečné čerpací zařízení z první poloviny 18. století, které čerpalo vodu do výšky 65 m, a zásobovalo tak vodní systém v zámecké zahradě. Mezi nejzajímavější jistě patří i dva bývalé hamry. U Nových Dobrkovic leží hamr čp. 210, o kterém se roku 1602 píše jako o „*nově postaveném*“, na severozápad od vesnice Staré Dobrkovice (Dobrkov, Turkowitz), poprvé zmiňované k roku 1347,²⁾ se nachází unikátně dochovaný Hamerský (Hölderlův) mlýn čp. 1. Právě tomuto mlýnu je kvůli přípravě obnovy vnějších průčelí domu a mlýnice v současné době věnována soustředěná pozornost.

Průzkum fasád, provedený v roce 2015, se zaměřil zejména na čelní průčelí domu, které vykazovalo znaky nejnáročnější pozdně renesanční výzdoby. V souvislosti s tím byla projevována snaha komplexně zhodnotit celý objekt a ve

světle nových nálezů rozvést a případně upřesnit poznatky stavebněhistorického průzkumu, který v roce 2013 vypracovala Hana Rýcová v rámci své bakalářské práce.³⁾ Ovšem ani námi provedený průzkum není zcela vyčerpávající, nastínění stavebního vývoje je pouze hypotetické, formulované z valné části na základě nedestruktivního průzkumu, neboť interiéry domu jsou obývány a dochované zařízení uvnitř mlýnice z valné části znesnadňuje provedení sond. Samostatně stojící pozdně gotický špýchar prozatím čeká na své samostatné zhodnocení.

HISTORIE

O původu dobrkovického mlýna čp. 1 se v dosavadní literatuře většinou opakuje informace, poprvé publikovaná roku 1903, že jeho stavebníkem byl v roce 1617 krumlovský primátor Matyáš Hölderle.⁴⁾ Přítomný podrobný archivní výzkum však doložil jeho existenci před polovinou 16. století, kdy ještě sloužil jako železný hamr. Nelze však vyloučit, že jeho původ sahá do minulosti ještě hlouběji. V blízkosti Dobrkovic totiž byla archeologicky doložena středověká železářská huť z přelomu 12. a 13. století⁵⁾ a oba hamry byly ve výrobě železa pravděpodobně jejími přímými nástupci.⁶⁾

Nejstarší zprávy o hamru máme k dispozici díky sporu mezi „*Vojtěchem Hamerníkem nad Dobrkovem*“ a dobrkovskými poddanými, který v roce 1550 vyšetřovala příslušná pozemková vrchnost, poručníci tehdy ještě nezletilého Viléma z Rožmberka.⁷⁾ Mezi svědky, které si Vojtěch Hamerník přivedl, se nacházel i jakýsi Martin kovář z Újezda, „*který se na tom hamru od nebožtíka Valenty Hamerníka, otce Vojtěcha, řemeslu učil*“. V rámci narovnání mezi oběma stranami se kromě podmínek pastvy, průhonu dobytka a sekání dříví v obecním lese stanovilo, že Vojtěch Hamerník a následovníci mají a budou mít „*svobodu hromady uhlí v obecním lese k své vlastní potřebě toliko páliťi aniž na prodej*“.⁸⁾ Je proto nepochybné, že námi sledovaný

objekt zde stál ještě před polovinou 16. století a skutečně sloužil jako hamr.

Vojtěch někdy po roce 1553 hamr přestavěl. Požadoval to po něm Vilém z Rožmberka, který jej na jeho žádost v témže roce osvobodil od odúmrtí. Nejen on, ale i „*jeho dědicové a budoucí a všichni náměstkové jeho na témž hamru na potoce nad Dobrkovem sedící*“ tak mohli hamr odkazovat komu chtěli, kromě osob duchovních, ovšem pouze v rámci rožmberského panství. Jen v případě, že by některý z nich zemřel bez závěti, připadl by hamr „*nejbližšímu příteli*“, a pokud by se nikdo takový v rámci panství nenašel, převzala by jej vrchnost. Vojtěch se za tuto výsadu podvolil „*ten duom starý, tak pod cihlu, v času slušném postaviti, a tomu za dosti tak jaký jest, nám (Vi-*

Obr. 1: Hamerský mlýn (Hammermühle) u Starých Dobrkovic (Turkowitz) na Generální mapě panství Krumlov, J. Falta, nedat. – cca 1827 (SOA Třeboň, pob. ČK, archivní knihovna, č. 869/4).

Obr. 2: Staré Dobrkovice (okres Český Krumlov), mlýn čp. 1, pohled od jihu (foto J. Hansová, 2006).

lémovi z Rožmberka) *to učiniti slíbil*.⁹⁾ Lze tedy uvažovat o tom, že tehdejší budova hamru již z nějakého důvodu nevyhovovala nárokům na jeho provoz, jinak by Vilém z Rožmberka netrval na jeho přestavbě či opravě. Mladý vladař rožmberského domu totiž velmi dbal na efektivitu hospodaření svých poddaných, protože jen pak mohli plnit své povinnosti vůči vrchnosti.¹⁰⁾

Dalším, jménem známým majitelem mlýna byl Volf Kotlář, poprvé zmiňovaný v gruntovním zápise z roku 1603, kdy prodal stavení při hamru za 40 kop míšeňských Urbanovi z Lazce.¹¹⁾ Motivem k odprodeji zřejmě nebyla finanční tíseň, protože Volf měl tehdy „*svůj hamr u Dobrkova zouplna zaplacený a očištěný*“, spíše šlo o postradatelnou a málo důležitou součást areálu hamru. Tomu by napovídala i skutečnost, že stavení, zvané při dalších prodejkách „chalupa“, šlo následně z ruky do ruky. Roku 1605 ji koupil Michal Klozer z Křenového,¹²⁾ označený v indexu příslušné gruntovnice „*Michal na starým hamru*“. Již o pět let později ji prodal Albrechtu Krejčímu,

Obr. 3: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, pohled od jihu (SOA Třeboň, odd. ČK, fond Sbirka fotografií, inv.č. 2448, foto J. Wolf, nedat.).

neboť si v Křenovém koupil jiný dvůr. Albrecht v roce 1620 „*koupil sobě v Křenovém dvoreček touž chalupu pustil a prodal jest dobrovolně Řehořovi bratru svému*“.¹³⁾ Posléze se nám osudy chalupy ztrácejí z dohledu, protože v nově založené gruntovnici již tato nemovitost není k dohledání.¹⁴⁾

Pro nás jsou však podstatné zápisy, týkající se samotného hamru. Roku 1612, kdy Volf Kotlář, zvaný též Helnhomer, „*jsa od Pána Boha nemocí navštíven umřel, neučinivše pořizení žádného, statek po něm pošacován... totiž hamer s grunty, lukami a se vším k němu příslušenstvím, též svršky a nábytky, v sumě 1000 kop míšeňských*“.¹⁵⁾ Vdova Markéta jej 2. května téhož roku prodala Matyášovi Hölderle ze Schottenberku.¹⁶⁾ Tento významný krumlovský měšťan

byl v letech 1613–1616 obecním starším a od roku 1617 až do své smrti roku 1623 dokonce primátorem města.¹⁶⁾ Krátce před svým skolem odkázal „*svůj statek u Dobrkovic*“ českokrumlovským jezuitům.¹⁷⁾

Právě Matyáš Hölderle přeměnil hamr na mlýn. Údaj uváděný literaturou (bohužel bez odkazů na prameny), že nechal s povolením královské komory v roce 1617 hamerský mlýn „*zbudovat*“,¹⁸⁾ je nutno vzhledem k výše doložené starší existenci hamru přehodnotit. Lze usuzovat spíše na jeho radikálnější přestavbu, jejíž dosud na první pohled viditelným výsledkem jsou znaky rodiny Hölderlových a Strachotínských ze Strachotína (odkud patrně pocházela Matyášova manželka), namalované na renesanční vjezdové bráně dnešního mlýna.¹⁹⁾

Nepodařilo se bohužel zatím přesně zjistit, kdy se z hamru stal mlýn, případně zda v objektu mohly po jistou dobu běžet oba provozy zároveň, ačkoliv se nám pro Hölderlovu dobu k tomuto objektu v archivu českokrumlovských jezuitů vzácně dochovaly prameny v opise z počátku 17. století.²⁰⁾ O mlýnu se poprvé mluvilo již v roce 1613 v souvislosti s Hölderlovou žádostí, „*aby sobě při dvoře svém mlejnek spuštěný zase spraviti a obnoviti i v něm k své potřebě mlíti mohl*“. Suplika byla adresována krumlovskému hejtmanu Zikmundu Turnovskému, zastupujícímu císaře, jemuž v letech 1601–1622 patřilo krumlovské panství.²¹⁾ V tuto chvíli mu však císař „*strany vystavení a spravení sobě své potřebě mlejnci, pro zlý příklad, jehož by jiný podobně užití žádali povolovati*“, nevyhověl.²²⁾ Neměl však námitek, aby les nebo háj u dvora Malotín byl připojen „*ke dvoru jeho hamru v urbáři panství tohoto krumlovského*“.²³⁾ Před velikonoce roku 1617 mu komorní rada Království českého povolila postavit korečnickové kolo. Roku 1617 vznesl Hölderle žádost „*v příčině meliva ve mlejnci jeho*“, což mu bylo povoleno, pokud to ovšem bude beze škody císaři. Důvodem této výhrady bylo, že „*některým lidem daleko do mlejnuů jeho milosti císařské,*

melivem jezdití přichází [do dobrkovického mlýna].²⁴⁾

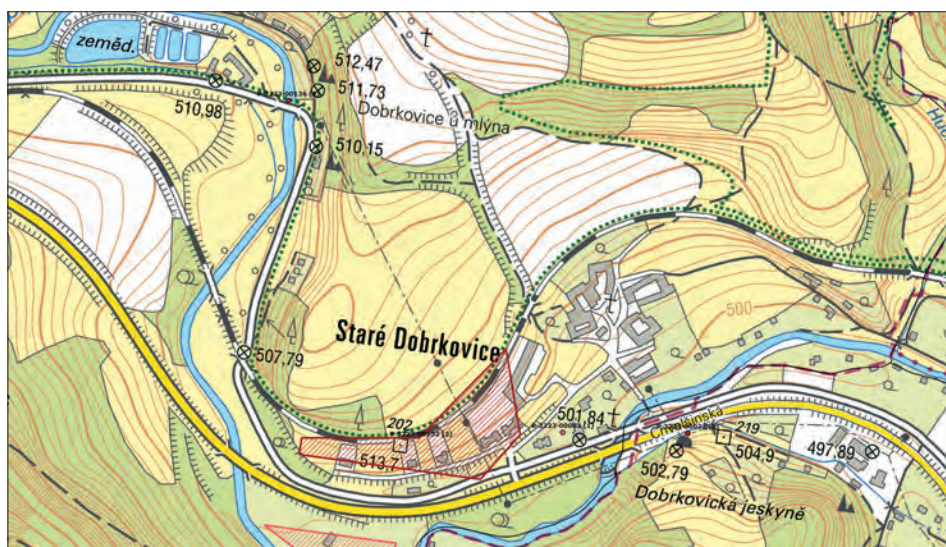
Jezuité převzali statek roku 1623 s nedoplatkem 300 grošů míšeňských, které primátor Hölderle již nestihl vyplatit pozůstalým po předchozím majiteli Volfovi Kotláři.²⁵⁾ Noví majitelé tento dluh vyrovnávali do roku 1636.²⁶⁾ Podle spisu, sepsaného rektorem krumlovské jezuitské koleje někdy mezi lety 1635–1720 kvůli sporu o placení císařsko královské berně z Hamru, byl tento majetek velmi malým statečkem. Stěží užívil čtyři krávy bez volů, za rok se na něm sklídilo jen 20 měric obilí a připojen byl k němu malý mlýn. Ze statku byl při započítání všech nákladů sotva nějaký užitek, „leda že bychom v mlýně zdarma mleli naše obilí“. Pro jezuitu však měl Hamr nezastupitelný význam v tom, že jej využívali „kvůli rekreaci a změně vzduchu, protože v sousedství nemáme žádné jiné místo“. ²⁷⁾ Spor o placení kontribuce se vlekl dlouho a i v roce 1720 vznikl obdobný memoriál, v němž bylo mimo jiné uvedeno, že stateček byl tehdy zván „Hammerle“ a že nemá ani půl osedlého.²⁸⁾

Až pro dobu po zrušení jezuitského řádu (1773) jsou k dispozici další písemné zprávy o „hamerském mlýně“ (Hammerl-Mühl), který byl však ještě na počátku 19. století tradičně nazýván „Jesuiten Hammerl“. ²⁹⁾ Roku 1781 jej se všemi právy koupili za 5400 zlatých majitelé českokrumlovského panství Schwarzenberkové. V kupní smlouvě z roku 1792, kdy jej vrchnost prodala za licitační kupní cenu 2 360 zlatých Franzi Schönbauerovi z panství Nové Hradce, je zachycen základní popis mlýna. Měl tehdy dvě kola a jednu stoupu a patřily k němu louky za stodolou a mlýnem o 408 sázích čtverečních a malá zahrádka těsně u knížecí zahrady o 9 sázích čtverečních. Kupci i další majitelé měli na své náklady udržovat v dobrém stavu kromě mlýna také mlýnský náhon a jez, jehož prostřednictvím se naháněla voda do náhonu, splav a stoku, lednici, klenby, pod nimiž odtékala voda od mlýnských kol do hlavního náhonu, a přivážet si mlýnské kameny. Další kupní smlouvy jsou na informace o stavební podobě mlýna skoupé: Roku 1850 byly kvůli zavlažování knížecí louky pod náhonem položeny na dně mlýnského náhonu hamerského mlýna roury a vyvedeny od mlýna do vzdálenosti 90 sáhů.³⁰⁾ O rok později byl zmí-

Obr. 4: Staré Dobrušky, mlýn čp. 1, pohled od severovýchodu (foto J. Bloch, 2015).

něn výměnek umístěný ve mlýně „v pokoji vedle schodů vlevo“. ³¹⁾ V roce 1904 měli výměnkáři právo užívat pokoj v patře, položený k ulici (takzvaný malý pokoj) a spolu užívat předsíň, půdu, sklep, dřevník a všechno ostatní nezbytné nebo v místě obvyklé obytné příslušenství. Předávající byl také oprávněn tento byt, pokud jej sám neužíval, pronajímat na svůj účet třetí osobě.³²⁾ Roku 1931 byli výměnkáři oprávněni užívat k praní prádla takzvanou komoru i s pracím kotlem a k bělení prádla vhodné místo v zahradě. Potřebnou užitkovou vodu směli čerpat v předsíni a popřípadě ji nosit do komory bytu k praní prádla. Vlastníci byli povinni bezplatně opatřit byt elektrickým světlem, na své náklady udržovat byt v obyvatelném stavu a na přání výměnkářů jej jednou do roka vybít. Jejich nezletilý syn a dcera měli právo uchovávat až do jejich vstupu do manželství svou výbavu a majetek ve světnici v prvním patře vpravo od vstupu na schody.³³⁾

Obr. 5: Zákres území záchraného archeologického výzkumu ve Starých Dobruškách (šrafované) s vyznačením místa nálezu šachtové pece a obou bývalých hamrů (zakreslení P. Effenberková, J. Havlice).

Obr. 6: Hamerský mlýn ve Starých Dobrkovicích na indikační skice stabilního katastru, 1828 (NA Praha, IS, sign. Bud 138).

Podrobnější zprávy o mlýně skýtá vodní kniha. Svědčí o tom, že ještě v roce 1928 bylo ve mlýně staré složení, jak dokládá výčet jeho nejdůležitějších součástí: dvě vodní kola o průřezu 3,8 m, na něž vodu přivádělo dřevěné koryto, ve mlýně dvě čelná a dvě převodová kola, dvě moučnice a dvě násypky.³⁴⁾

Mlýn byl modernizován patrně v roce 1935, kdy jej vlastnili Jan Pux mladší a jeho žena Matylda. Jan Pux převzal mlýn v roce 1931 po svých rodičích, kteří se přestěhovali do výměnku i s jeho dvěma nezaopatřenými sourozenci, kteří byli povinni pomáhat majitelům s domácími i hospodářskými pracemi.³⁵⁾ V roce 1944 musel majitel narukovat na vojnu. Mlýn byl v činnosti znovu uveden v březnu 1945 Josefem Novákem,³⁶⁾ který se po znárodnění mlýna v září 1945³⁷⁾ stal jeho národním správcem.³⁸⁾ Podle mlynářských rejstříků z 8. a 28. března 1946 byl mlýn vybaven stojatou Franciovou turbínou 18 HP od firmy Union České Budějovice z roku 1935, prachovým hranolovým vysévačem, koukolníkem, průchodovou loupačkou Halama České Budějovice, třemi mlecími stroji od firmy Union České Budějovice (pšenici a žito semílaly dva stroje o čtyřech rýhovaných válcích z roku 1935 a 1943, pouze pšenici mlel stroj se dvěma porcelánovými válci z roku 1935), vysévacím strojem, jednoduchou reformou,

sacím aspiračním strojem z roku 1935, ležatou míchačkou a stojatým šrotovníkem. Podle hodnocení mlynářské komise měl mlýn velmi dobré vodní zařízení, ale budova plně nevyhovovala a vyžadovala nutné opravy. Protože byl mlýn z hlediska námezdního mletí zapotřebí, byl dobře veden a prosperoval, byl zařazen do skupiny A.³⁹⁾

Roku 1961 převzaly mlýn Jihočeské mlýny a pekárny, n. p. České Budějovice, o dva roky později Mlýny a těstárny národní podnik Pardubice.⁴⁰⁾ Současní soukromí majitelé vlastní mlýn od osmdesátých let 20. století a postupně jej opravují.

ARCHITEKTONICKÝ ROZBOR

DISPOZICE DVORA

Areál mlýna je organickou srostlicí pěti objektů obklopujících rozlehlý dvůr ve tvaru L. Hlavní dominantu tvoří patrová obytná část se štítovým a nejzdobnějším průčelím, orientovaným k příjezdové cestě od Krumlova. Od severu na průčelí navazuje vjezdová brána s atikovou nadstavbou se dvěma erby. Krytá chodba nad bránou spojuje dům s prozatím nejstarší identifikovanou částí mlýna – pozdně gotickým patrovým špýcharem. K severní straně obytné části se přimyká mlýnice. Na mlýnici navazuje ohradní zeď, která dále pokračuje i po celé severní straně dvora. Z vnitřní strany k ní přiléhají drobnější objekty novodobého původu. Od východu uzavírá areál rozměrná průjezdná stodola z přelomu 19. a 20. století. Stodola a špýchar jsou opět propojeny kamennou zdí. Mlýnský náhon přitéká od západu, kde se stáčí kolem návodní zdi obytné části a mlýnice k severu, dále obtéká severovýchodní průčelí mlýnice dovnitř dvora. Pokračuje podél severovýchodní strany sýpků a krytým kanálem pod stodolou opouští areál.

DŮM

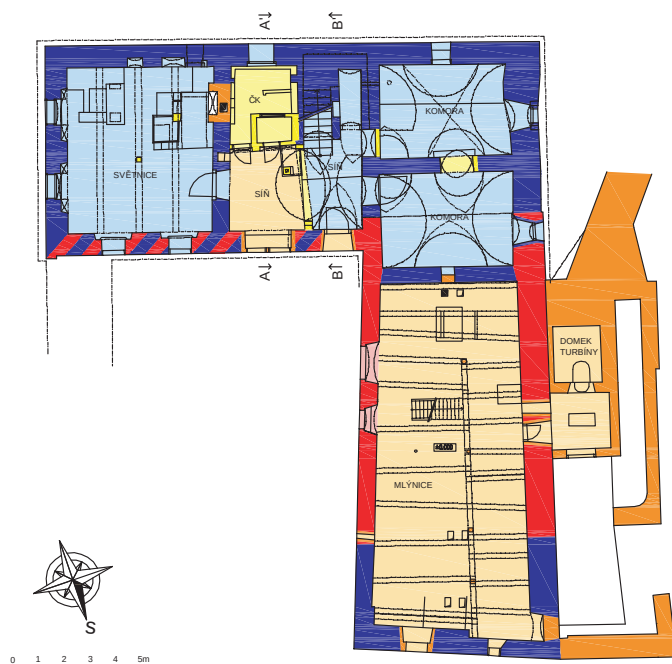
Patrová budova na obdélném půdorysu s podélnou osou ve směru východ-západ je situována v terénním zářezu svahu nad říčkou Polečnicí. Dům je zastřešen polovalbovou střechou, která navazuje na střechu mlýnice oddělenou protipožární zdí. Ve svahu nad domem se nachází silnice, bývalá knížecí cesta z Českého Krumlova do Červeného Dvora. Na historických mapách je zachycen stav, kdy komunikace byla od domu v odstupu, o čemž také svědčí nárožní kámen, nedávno odhalený při sanačních pracích prováděných z důvodu odvlhčení obvodového zdiva domu. Postupným rozšiřováním a zvyšováním vozovky se těleso komunikace dostalo až ke zdi mlýna.

Vstup do objektu je ze dvora v jihovýchodním průčelí, špalety se rozšiřují směrem do exteriéru a vlastní dveřní výplň je zasazena do hloubky niky. Nad nadpražím se dochoval pozůstatek mírně vystupující hlazené pasparty patřící nejstarší dochované omítkové vrstvě.

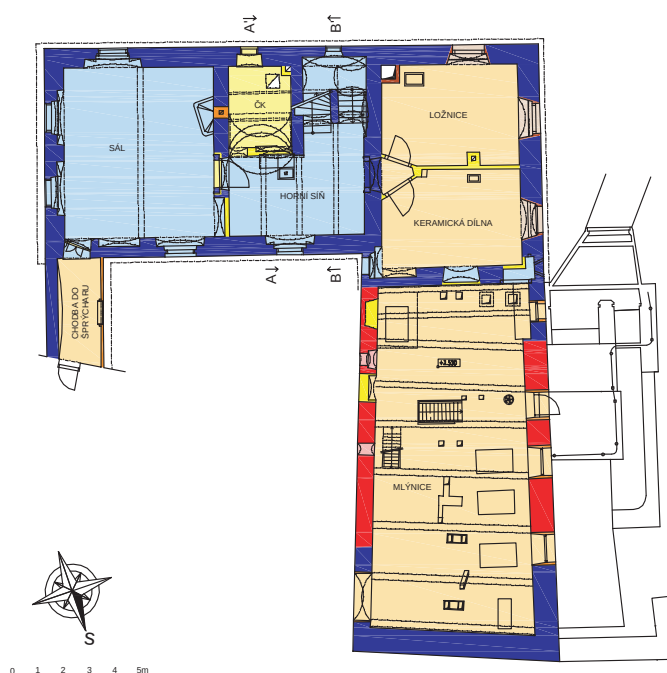

Obr. 7: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, dispozice areálu (kresba H. Rýčová, 2003).

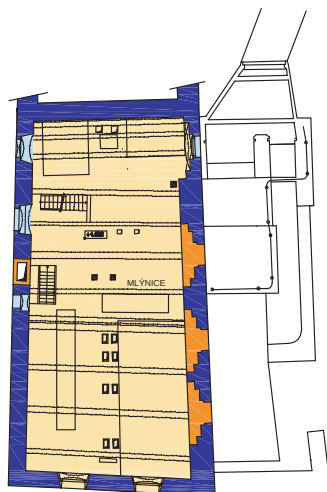
I. NADZEMNÍ PODLAŽÍ---

II. NADZEMNÍ PODLAŽÍ

III. NADZEMNÍ PODLAŽÍ

- ZDIVO A PROSTORY PO POLOVINĚ 16. STOLETÍ
- ZDIVO A PROSTORY KOLEM ROKU 1614
- ZDIVO A PROSTORY PO POLOVINĚ 18. STOLETÍ
- ZDIVO A PROSTORY Z PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ
- ZDIVO A PROSTORY Z DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ

Obr. 8: Staré Dobruška, mlýn čp. 1, stavebněhistorické vyhodnocení konstrukcí mlýna (zaměření H. Rýcové; vyhodnocení D. Šnejd, 2015).

Vnější obrys pasparty nepřesahuje současný dveřní otvor, předchozí otvor byl tedy jednoznačně menší, vzhledem k šíři se jednalo o okno.

V interiéru je dům členěn trojdílnou dispozicí se vstupní síní uprostřed. Zastropení síně je rozděleno půlkruhově klenutým novodobým pasem, který zde byl proveden ve druhé polovině 20. století a vznikl de facto rozšířením dveřního otvoru ve zdi dělící prostor na vstupní síňku a chodbu před schodištěm. Vstup do domu byl původně situován v místě trojdílného okna naproti vstupu do černé kuchyně a vybaven byl sedlovým pozdně gotickým portálem, jehož fragmenty jsou uloženy ve dvoře. Portál je na svém místě zmiňován ještě v Soutisku památek historických a uměleckých F. Mareše a J. Sedláčka z roku 1918.⁴¹⁾ Prostor před schodištěm je zaklenut valenou klenbou s lunetovými výsečemi. Ve stěně napravo od dnešních vstupních dveří do domu je průchod do komory, dveřní

nika se špaletami rozevírá směrem do síně. Dveře svačkové konstrukce v rámové zárubni svým charakterem ukazují na původ v 19. století. Vlevo od tohoto vstupu je rozměrná nika, obdobný charakter provedení i rozměry ukazují, že se původně jednalo o vstup do druhé komory. V části síně je dochována cementová dlažba z první poloviny 20. století, zbývající plocha je provedena novodobou úpravou v cihelné dlažbě. V jižním koutu síňového dílu vedle schodiště do patra je vydělena bývalá černá kuchyně, adaptovaná na hygienické zařízení. Při hraně zdi, oddávající schodiště od černé kuchyně, jsou v prostoru síně postavena novodobá zděná kamna. Vlevo od těchto kamen je stěna černé kuchyně prolomena dvěma nikami s klenutými segmentovými pasy, v nikách jsou vstupy, vybavené druhotně použitými dveřními výplněmi. Podle informace vlastníka byl před touto úpravou prostor bývalé černé kuchyně propojen s prostorem síně a tvořil dohromady

Obr. 9: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, jihovýchodní průčelí domu se zákresem sond, současný stav (foto D. Šnejd, 2015).

Obr. 10: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, jihovýchodní průčelí domu, podoba pozdně renesanční úpravy z počátku 17. století (foto L. Vejvodová, 2015).

jednu místnost. Proti těmto vstupům je situováno okno osvětlující prostor síně ze dvora – již popisované místo původního vstupu do domu. Sdružené okno kastlové konstrukce má odsazený parapet, rozděleno je stojnou, rovné nadpraží dokládá, že současný rozměr a podoba otvoru koresponduje se stářím výplně. Současný podhled z 19. století ve vstupní sínce může skrývat starší trámový strop. Uprostřed východní stěny je vstup do světnice, nadpraží je rovné, s odhaleným dřevěným překladem. Dveře jsou dřevěné, zčásti prosklené, s rámovou zárubní, opět druhotně použité. Vpravo od dveří je výklenek s rovným fošnovým překladem a dřevěnou parapetní deskou, původně snad osvětlovací krbeček.

Podlaha světnice je zčásti betonová, členěná rastrem dřevěných trámů, a zčásti je tvořena cihelnou pálenou dlažbou. Strop místnosti je trámkový, podepřený třemi průvlaky. Krajiní dva jsou s jednoduchým okosením hran, prostřední je na hranách zdoben výžlabkem a oblouny – dekor, který je blíže spíše pozdní gotice než tvarosloví počínajícího 17. století. Okosení příčných trámů napovídá, že krajiní dva průvlaky byly vloženy dodatečně až v důsledku průhybu stropu. Náběhy jednoduchého okosení totiž respektují pouze uložení trámů na zdech a středním průvlaku. Mezi trámy jsou vložena záklopová prkna. Místnost je prosvětlena pěti okny. Na stěně od dvora jsou dvě dřevěná kastlová okna, zasazená do výklenku s prezentovaným dřevěným překladem. Dva okenní otvory ve štítové stěně mají nadpraží řešeno segmentovými záklenky. Okno je zde špaletové, mezi vnitřním a vnějším je vložena kovaná mříž. Prostoru světnice dominují novodobá zděná kamna s pecí. Na stěně za kamny prosvětluje místnost páté okénko, umístěné vysoko pod stropem,

Obr. 11: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, jihovýchodní průčelí domu, podoba raně barokní úpravy ještě ze 17. století (foto L. Vejvodová, 2015).

vyšší poloha nepochybně koresponduje s výškou přílehlého terénu vně zdi. Jeho původnost nelze bez provedení sondáže ověřit, na první pohled je patrné, že otvory v této stěně prošly novodobými zásahy. Pod okénkem je malá zaklenutá nika, vlevo vedle ní jsou dvě velké niky se segmentovým zaklenutím.

Diagonálně od vchodu do objektu se vstupuje do prostoru bývalé černé kuchyně, vložené mezi světnici a schodiště do patra. Původní klenbu, pokud zde byla, mohl nahradit stávající dřevěný strop v 19. století. V současnosti je místnost předělána příčkou s vysoko posazeným nadsvětlíkem, rozdělující místnost na toaletu a koupelnu. Koupelna je prosvětlena vysoko posazeným novodobým oknem.

Dveřmi napravo od hlavního vstupu se vstupuje do komorové části. Prostor je zaklenutý valenou klenbou s mimoběžnými lunetovými výsečemi s masivními renesančními hřebínky. Podlaha je novodobá z pálených cihelných dlaždic. V severovýchodní stěně, oddělující komoru od mlýnice, je uprostřed těsně nad zemí malá nika s rovným nadpražím, snad původně sloužící k průchodu hřídele či jiného pohonu. Proti vstupu je okno čtvercového formátu se segmentovým záklenkem opatřené vně kovanou mříží, vzhledem k proporcím i výškové úrovni otvoru není vyloučeno, že původně také sloužilo k prostupu hřídele vodního kola. Ve stěně oddělující druhou komoru je průchod s půlkruhovým klenutým nadpražím, ten je však novodobě upraven. Předchozí prostup neměl parametry vstupu, jednalo se o nízký a úzký technický otvor, který byl v ose výše popisované niky. Můžeme zde hypoteticky uvažovat o vedení pohonu blíže neznámého zařízení.

Druhá z komor je situována při západním nároží domu, klenuta je valenou klenbou se styčnými výsečemi s masivními hřebínky. Prosvětlena je ze dvou stran. V severovýchodní stěně je okenní nika se segmentově klenutým nadpražím, v níže je vloženo čtvercové okénko menšího rozměru než vlastní nika, jež je z vnější strany vybavená kovanou provlékanou mříží. Pozoruhodné je vyboulení zdíva této stěny, může být dokladem sanačních stavebních zásahů v souvislosti se statickou poruchou, která sužuje přílehlé nároží domu dodnes. Ukazuje na dlouhodobě přetrvávající problém, mající původ v nedokonalém založení návodní stěny, vystavené podemílání vodou v náhonu i měnícím se vlhkostním poměrům zemin u základové spáry. Naproti vstupu ve stěně, která je po novodobé úpravě ponechána s čistě obnaženým kamenným zdivem, je vysoko posazené okénko, z vnitřní strany lemované hlazenou paspartou, opět vybavené mříží. Vpravo pod ním je u země cihlami zazděná nika z plných cihel, její účel není znám. Formátem i výškou nad podlahou odpovídá nica v sousední komoře. V levém rohu od vstupu je zazděný původní vstup do místnosti, který byl zrušen na konci 20. století a po němž se dochovala nika v chodbě před schodištěm. Podlaha je novodobá, zčásti betonová a zčásti cihelná.

Ze vstupní síně se dvouramenným zděným schodištěm vystupuje do prvního patra. Schodišťová ramena jsou nesena segmentovým klenutím. Schodišťové stupně jsou tvořeny litým teracem, podesta kryta cementovou dlažbou. Strop nad nástupním schodištěm a podestou je tvořen segmentovými klenbami schodiště na půdu, nad

Obr. 12: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, detail nárožní rustiky jihovýchodního průčelí domu (foto D. Šnejd, 2015).

výstupním schodištěm je klenba valená. Prostor schodiště je prosvětlen okénkem situovaným na podestě. Na podlaze je novodobá keramická dlažba.

Rozbor patra

Dispozice patra v podstatě kopíruje dispozici přízemí, nad síní v přízemí je situována horní síň. Vpravo od výstupu ze schodiště navazuje schodiště na půdu, za kterým je prostor černé kuchyně s dochovanou klenbou i mohutným renesančním dymníkem. Od síně je kuchyně oddělena novodobou cihelnou příčkou se dvěma vstupy se segmentovým záklenkem, nad příčkou je viditelné mírně vystupující čelo valené klenby černé kuchyně. Ke stěně se přimykají novodobá kachlová kamna. V jihovýchodní stěně je segmentově klenutý vstup do sálu, který je vyplněný novodobými dřevěnými rámovými dveřmi s bohatě zdobenými volutovými závěsy. Síň prosvětluje kastlové okno, situované v ustupující nica se segmentovým záklenkem. Po pravé straně, při pohledu na schodiště, je prostý stuhový kamenný portál. Podlaha je provedena z širokých prken na sraz. Strop je trámový s překládaným záklopem.

Obr. 13: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, dvorní průčelí mlýnice, vpravo je viditelná analyticky naznačená spára v místě rozhraní etapy z 16. a počátku 17. století (foto D. Šnejd, 2015).

Trámy jsou bez výzdoby pouze s jednoduchým okosením hran. Za pozornost stojí dřevěná roura, procházející z prostoru černé kuchyně a dále stropem síně na půdu. Jedná se pravděpodobně o lanovod vedoucí k dnes již zaniklé zvoničce na střeše domu.

Prostor bývalé černé kuchyně dnes slouží jako koupelna. Po pravé straně od vstupu jsou vyzděná novodobá kamna. Prosvětlení místnosti zajišťuje kastlové okno v nise se stlačeným segmentovým zaklenutím a s dřevěným bankálem. Strop je tvořen novodobým rovným podhledem, nad kterým je zachována původní klenba s dymníkem. Podlaha je pokryta novodobou keramickou dlažbou, stejně jako část stěn.

Vstup do sálu nad světnicí je vybaven kamenným stuhovým portálem, tentokrát otočeným směrem do místnosti. Portál je na tomto místě v rámci úprav ve druhé polovině 20. století osazen druhotně, pro vybudování vstupu v tomto místě posloužila široká nika, otočená směrem do síně. Předchozí vstup byl blíže k oknu, byl dodatečně zazděn ze strany síně s ponecháním niky ze sálu. Sál je prosvětlený čtyřmi okny v širokých segmentově zaklenutých ustupujících nikách. Niky mají obdobný charakter jako okno v sousední síni a okna ve světnici v přízemí. V severovýchodní stěně je situována odkládací nika se segmentovým záklenkem. Vzhledem k tomu, že šířkou i výškou odpovídá rozměru okenních nik, není vyloučeno, že se jedná o niku zaniklého okna. Vpravo od ní v rohu je nízký průchod, vedoucí do kryté chodby nad vjezdovou bránou do dvora. Vpravo od vstupu do sálu je usazen novodobý krb. Strop místnosti je trámkový, podepřený jedním průvlakem s výzdobou odpovídající prostřednímu průvlakem ve světnici v přízemí. Na rozdíl od stropu v přízemí jsou obdobným způsobem zdobeny na hranách i příčné trámký. To je patrně jediná odlišnost, konstrukční řešení je zcela totožné. Nicméně tento detail ukazuje na reprezentativní význam sálu v patře. Podlaha je tvořena prkny na sraz.

Z prostoru horní síně se vchází skrze kamenný portál se stuhovým ostěním do malé chodby tvaru nepravidelného šestiúhelníku. Chodbička vznikla až na konci 20. století po předělení větší místnosti (sálu) příčkou na dva samostatné pokoje, chodbička umožňuje samostatný vstup do každé místnosti, aniž by musel být vybouráván nový otvor. Dveře jsou vybaveny druhotně použitými výplněmi původem z 19. století, vybavené volutovými závěsy a krabicovým zámekem. Z vnitřní strany dveřní niky původního vstupu je na pravé špaletě a záklenku viditelná rokoková malba. Výmalbu tvoří obdélné žluté pole, které je na kratších stranách ukončeno esovitým zvlněním. Lemováno je růžovým pásem. Dodatečné rozdělení místnosti dokládá i stejná výmalba, analyticky prezentovaná na stěnách a ve špaletách oken obou místností, zde je esovité zvlnění doplněno rokají.

Místnost vpravo od vstupu prosvětluje jednoduché jednokřídlé okno s ustupujícím parapetem, zasazené v nise se šikmými špaletami a segmentovým záklenkem. Odlišný charakter okenních nik od ostatních v tomto domě ukazuje na dodatečné stavební změny, snad v souvislosti s rokokovou úpravou.

V ose severovýchodní stěny, oddělující prostor mlýnice, je výklenek dnes zaniklého vstupu se segmentovým záklenkem. Podle informace vlastníka domu byl právě

z této niky přemístěn portál do vstupu ze síně do sálu. Vpravo od niky je další výklenek, situovaný ve východním koutě místnosti. Bez sondážního průzkumu nelze ověřit, zda se jedná o zazděný vstup. Z druhé strany přiléhá k rohu místnosti okno ve výklenku se segmentovým záklenkem a šikmými špaletami. I zde se ve špaletách dochovala částečně odkrytá rokoková malba. Secesní kachlová kamna, situovaná u příčky, jsou zde postavena druhotně. V severním rohu místnosti je zazděný vstup na toaletu, umístěnou v síle stěny. Stávající podhled je relativně novodobý, neboť rokoková výmalba pod něj evidentně zabíhá. Lze předpokládat, že zakrývá starší trámový strop se záklopem.

Vedlejší pokoj dnes slouží jako ložnice. Vstup je z chodbičky přes dřevěné dveře v rámové zárubni. Vpravo a diagonálně od vchodu jsou v obvodových stěnách dvě kastlová okna s odsazeným parapetem zasazené do nik se segmentovými záklenky a šikmými špaletami. Na jihozápadní a částečně na severozápadní stěně je největší část analyticky odhalené rokokové výmalby s fragmenty složitější výmalby ve středových pásech. Podlaha je z dřevěných desek.

MLÝNICE

Objekt mlýnice je obdélného půdorysu, stavebně je provázán s domem a navazuje na jeho komorovou část. Hlavní vstup do mlýnice je ze dvora obdélným vstupem bez dveřní výplně. Interiér není půdorysně členěn, je pouze rozdělen do třech podlaží a podkroví. V interiéru je doposud z valné části dochované zařízení uměleckého složení ve všech čtyřech podlažích. Soubor zařízení do značné míry odpovídá výpisu z mlynářských rejstříků z roku 1946, po tomto roce došlo pouze k dílčím změnám.

Stávající trámové stropy pocházejí z doby přepatrování mlýnice v souvislosti s instalací uměleckého složení po roce 1935. Částečně však byly druhotně použity trámy z předchozích stropů, jak dokládá řemeslně kvalitnější provedení některých z nich, charakteristické okosením hran. Okosení je zhruba ve dvou třetinách rozpětí trámů přerušeno v místě, kde byly podepřeny mlýnskou hranicí předchozího složení. Trámy, původem z první poloviny 20. století, které doplnily strop, mají jednodušší opracování bez okosení. Předchozí úroveň podlah, respektive výšku mlýnské hranice, dokládá rozvržení předchozích oken čitelné na průčelích. Na straně do dvora je situace částečně znejasněna poslední obnovou průčelí ve druhé polovině 20. století, nicméně i zde lze nalézt minimálně dva okenní otvory, jež lze prokazatelně přiřadit k předchozí podobě mlýnice. Velmi dobře čitelná je situace na straně k náhonu, kde je řada zazděných oken. V západním koutu mlýnice je dochovaná široká okenní nika se segmentovým nadpražím s obdélným okenním otvorem z vnější strany lemovaným šedou paspartou. Otvor je částečně uzavřen tenkou cihelnou zazdívkou a doplněn nově vybouraným oknem v parapetním zdivu. Formátem však toto částečně dochované okno patří k řadě výše popsaných zazděných oken, ta byla pravděpodobně také vybavena z vnitřní strany stejnou nikou, nicméně bez sondážního průzkumu to prozatím nelze ověřit. Vlevo od tohoto okna je do rohu mlýnice vložena další nika bývalého záchodu. Prostor je dochován včetně čtvercové odkládací niky a otisku

sedátka. Záchod byl přístupný pravděpodobně i ze strany komory v patře, prostup je však dnes zazděn. Odpadní šachta vedla minimálně z části v síle zdi, je však zasypána a nenašlo se její vyústění u paty zdi. Toaleta byla provětrávána dvěma úzkými otvory obdélného formátu cca 10 × 15 cm ústícími do exteriéru nad náhonem. Podlaha záchodu koresponduje se spodní hranou niky sousedního okénka, a určuje tak úroveň podlahy patra mlýnice. Otázkou je, zda nebyl stávající prostor mlýnice rozdělen na prostor pro mletí a šalandu. Prostupy pro obě složení v návodní stěně jsou v severní části mlýnice, mlecí zařízení bylo tedy na této straně, pro šalandu zbývá na jižní straně mlýnice dostatek prostoru. Přístup na toaletu z prostoru mlýnice by tomu nasvědčoval.

K funkci mlýna patřily dva otvory v návodní stěně. Jedním z nich je zazdžené okénko těsně nad horní hranou vodního kola, které sloužilo patrně k jeho kontrole a případně čištění. Druhý je při severním nároží mlýnice a jednoznačně umožňoval vstup do lednice za mlýnskými koly. Strop prvního patra v době „starého“ složení tvořily vazné trámy krovu, ty však byly nahrazeny novými v souvislosti s přestavbou mlýna, po původních zůstaly pouze uřezaná zhlaví trámů a snad jeden trám nad schodištěm do dnešního druhého patra. Těleso komína, které prochází zhruba v polovině jihovýchodní dvorní stěny, není součástí původní koncepce, ale bylo do obvodového zdiva vylámáno dodatečně a byl kvůli němu upraven i krov.

ROZBOR PROSTORU KROVU

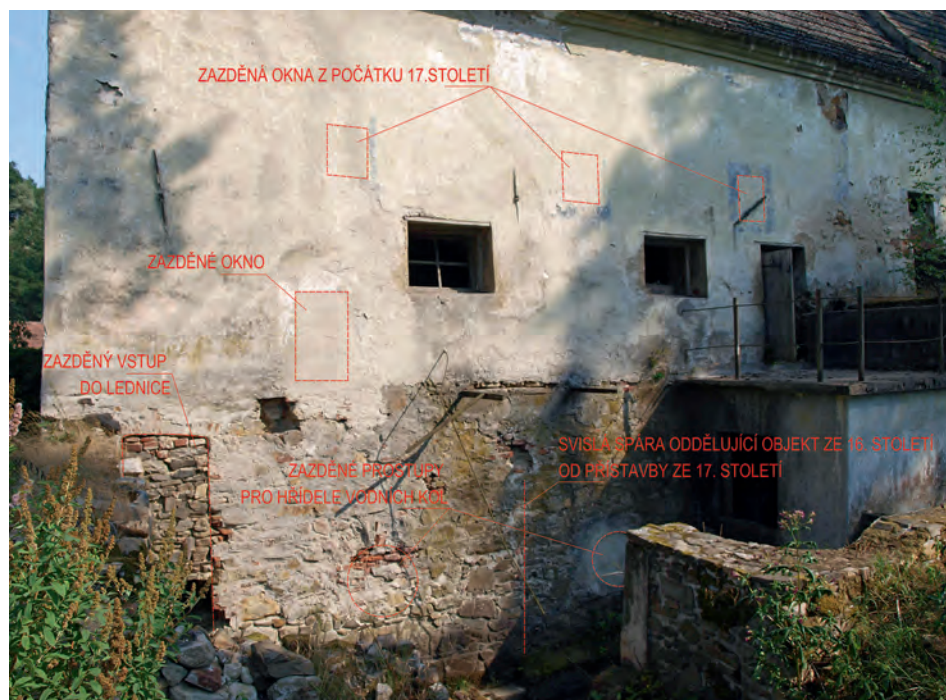
Přístup do krovu je ze síně domu po příkrém smíšeném schodišti situovaném nad schodištěm do patra. Schody jsou tvořeny dřevěnými nášlapy na zděných stupních. Druhý vstup je z prostoru mlýnice.

Krov je půdorysně vymezen na jihovýchodě pozdně renesančním štítem se dvěma kruhovými okénky, který je vyzděný z cihel na běhounovou vazbu. Na rozhraní domu a mlýnice je prostor krovu dodatečně předsazený protipožární příčkou vystavěnou na běhounovou vazbu a vyztuženou dvěma cihelnými

Obr. 14: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, pohled od západu na část návodní (sz) strany mlýnice a přilehlé průčelí domu s vyznačenými nálezy (foto D. Šnejd; kresba L. Vejvodová, 2015).

pilíři. Krov prostupuje touto zdí a pokračuje dále nad mlýnicí až k jejímu severovýchodnímu štítu. Půdorys krovu je ve tvaru písmene L a tvořený dvěma samostatnými konstrukcemi krovů s ležatými stolicemi, které nejsou konstrukčně provázané, ale volně se prolínají. Jedná se o starší typ konstrukce ležaté stolice, kdy vodorovná rozpěra je v odstupu od hambálku a zapřena je do konců šikmých sloupků nesoucích natočenou pětibokou vaznici. Z krokve přes šikmý sloupek až do hambálku šikmo prochází ztužující pásek se spojením na rybinové přeplátování.

Obr. 15: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, pohled od západu na severní část návodní (sz) strany mlýnice s vyznačenými nálezy (foto D. Šnejd; kresba L. Vejvodová, 2015).

Obr. 16: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, strop sálu v patře domu (foto J. Bloch, 2015).

Obr. 17: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, horní síň domu se vstupem do komorové části (foto J. Bloch, 2015).

vání. Prázdnou vazbu vyplňuje pouze hambálek a krokve jsou opřené do vazného trámu, nebo přímo do výměny bez krátčat. Podélné zavětrování zajišťují diagonály spojující patu sloupku s hranou hlavní vaznice. Krov je číslován kombinací záseků a římských číslic, hrany pásků jsou okoseny zdobnou profilací charakteristickou již pro barokní stavby. Za pozornost ještě stojí již zmiňovaný dřevěný lanovod z černé kuchyně, který v prostoru půdy vystupuje nad úroveň podlahy cca 40 cm a je nasměrován vzhůru k hřebeni střechy. Vlevo od schodiště je komín vyzděný z plných cihel. Vzhledem k tomu, že je o patro níž vestavěn do rohu místnosti, není pochyb o jeho dodatečném

provedení. Z druhé strany schodiště je původní mohutné těleso dymníku černé kuchyně. Krov nad mlýnicí je silně narušen novodobými zásahy, souvisejícími s vestavbou uměleckého mlýna, byly vyřezány některé mezilehlé vazby a vyměněny vazné trámy plných vazeb. Doplnění tesařských značek o římské číslování napovídá, že v souvislosti s touto úpravou mohl být krov v dotčené části rozebrán, a pak z části opět sestaven.

POPIS PRŮČELÍ

Vstupní brána

Hlavním zdobným prvkem celého areálu je vstupní průjezdná brána s bohatě členěným manýristickým štítem.

Dolní část brány, završená mohutnou korunní římsou, je členěna zděným vjezdovým otvorem ukončeným segmentovým záklenkem. Vrata průjezdu pod pevně ukotveným vodorovným nadpražím s latítkovou výplní tvoří tři obdélná křídla tesařské konstrukce se zdobným pobitím prkénky s motivem kosočtverce. Je zde zřejmě druhotné použití starších výplní. (Na fotodokumentaci z roku 2008 jsou dosud patrná starší vrata s jednoduchým prkenným pobitím. Na archivní dokumentaci z přelomu 19. a 20. století je zachycen původní klenutý vjezd do areálu, který nedávno obnovený segment nepřesně napodobuje.

Na římsu dolní části brány navazuje dvoupásmový štít, jehož spodní část ukončená římsou tvoří dvě segmentově zaklenuté liché niky, rámované třemi pilíři s výrazně vystupujícími hlavicemi. Vpadlé plochy nik vyplňují dva renesanční erby rodu Hölzler ze Schattenbergu a Strachotinských ze Strachotína. Horní část štítu tvoří nástavec se středním pilířem, ukončeným čučkem, na který po stranách navazují stylizované volutové spony. Další dvě vodorovně orientované volutové spony rámuje nároží štítového nástavce. V nedávné době získala horní část brány nový šedobílý nátěr a zároveň byly restaurovány oba erby.

Za štítovým nástavcem je nad průjezdem schována spojovací dřevěná chodba z obytné části do patra sýpky. Její současná podoba pochází z první poloviny 20. století.

Obr. 18: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, detail rokokové výzdoby v patře komorové části. V části pod stropem je fragment náročnější malířské výzdoby, dobře je patrné, jak mladší pohled nerespektuje malbu (foto H. Rýčová, 2013).

OBYTNÁ BUDOVA A NAVA- ZUJÍCÍ OBJEKT MLÝNICE

Jihovýchodní průčelí obytné budovy

Hlavní průčelí s renesančními prvky je orientované k příjezdové komunikaci odbočující z historické komunikace spojující Český Krumlov s Kájovem.

Jeho nejvýraznějším členícím prvkem je polovalbový štít, zakončený fragmentem makovice, který je v celém rozsahu patrný ještě na archivní fotodokumentaci. Štít je po stranách rámovaný renesanční římsou tvořenou ze tří profilů: středním oblounem s postranními lištami. Do horní poloviny štítu jsou vloženy dva kruhové ventilační otvory, bez jakéhokoliv plastického rámování. Pod okny se uplatňuje novodobá omítková datace 1614. Štít dělí od patra mohutná korunní římsa, krytá pálenou krytinou, obíhající po obvodu celého objektu i na budově navazující mlýnice. Patro i přízemí je dvouosé, okenní otvory postrádají jakékoliv plastické rámování, nároží rámuje plastická bosáž prostřídáných dělek. Mezi přízemím a prvním patrem je patrná malovaná kordonová římsa. Výplně tvoří dvě dvoukřídlá šestitabulková okna osazená ve špaletě. Přízemní výplně, v horní třetině dělené poutcem, jsou osazené v líci fasády. Ve středu okenních nik probíhají provlékané mříže. V levém dolním rohu je díky odhalenému nárožnímu kameni dobře patrná původní úroveň okolního terénu, který byl daleko nižší než dnes. Pod narušenými omítkami v přízemí prosvítá obvodové zdivo z lomového kamene, pojené převážně hliněnou maltou.

Jihozápadní průčelí obytné budovy

Nejdelší průčelí objektu je plasticky členěné pouze nárožní bosáží a korunní římsou, obdobně jako průčelí jihovýchodní. Ze střechy vystupují dva masivní komíny. Komín bez profilace vlevo je ukončen komínovým nástavcem ve tvaru komolého jehlanu krytého strmou stříškou z pálené krytiny. Zdobný prvek komína zajišťuje jednoduchá omítková lišta obíhající po obvodu komína. Pravý komín, který ústí z černé kuchyně obytné části domu, má hlavu podstatně zdobenější, svým tvaroslovím připomíná komíny používané na panských stavbách. Do nedávné doby se dle vyjádření současných vlastníků objektu na komínovém tělese pohledově uplatňovala sgrafitová bosáž. Horní část komína je členěna v několika úrovních větším počtem říms, zdola: jednou obdélnou, dvěma oblounovými a hlavní římsou složenou z několika profilů. Ochranu před povětrnostmi zajišťuje segmentový záklenek na komínové hlavě. Pod levým komínem se na fasádě uplatňují sluneční hodiny ve formě plasticky vystupující obdélné plochy s časoměrnou tyčkou – polos. Pod stávajícím malovaným

Obr. 19: Staré Dobrušky, mlýn čp. 1, interiér v prvním patře mlýnice, práh vstupu na záchod a blok zdiva pod oknem vpravo ukazují úroveň horní podlahy mlýnské hranice, která stála při návodní zdi. Stávající okno je vybouráno v parapetním zdivu okna ze 17. století, okenní nika si uchovála původní podobu (foto J. Hansová, 2015).

ciferníkem červenou linkou, s částečně čitelnými římskými číslicemi, je patrné ještě starší barevné řešení. Okenní otvory jsou rozmístěny bez pravidelného rytmu, což je způsobeno především tím, že jsou na této straně umístěny obytné, komunikační i technické prostory, včetně nárožní provozní místnosti hamru. Postupnou navážkou se přízemní otvory ocitly pod úrovní stávajícího terénu. První okno (od levého nároží v patře) obytné místnosti je novodobé dřevěné, osazené za líci fasády do okenní špalety; níže položené druhé drobnější jednokřídlé okno s druhotně použitými závěsy z barokního období prosvětluje podestu schodiště, třetí drobnější dvoukřídlá výplň se šestitabulkovým členěním byla součástí černé kuchyně a čtvrté dvoukřídlé se šestitabulkovým členěním prosvětluje nárožní světnici. Přízemní okenní otvory v úrovni terénu, opatřené mřížemi mají drobné měřítka, všechna jsou umístěna s hluboko osazenými rámy k vnitřnímu líci stěny.

Severozápadní průčelí obytné budovy a mlýnice (tzv. návodní průčelí)

Průčelí je umístěno na poměrně prudkém svahu, v bezprostřední blízkosti náhonu. Pohledově nad terénem se uplatňuje pouze průčelí v úrovni patra. Podobně jako ostatní fasády toto průčelí kromě korunní římsy a nárožní bosáže na západním nároží postrádá bohatší plastické členění. Jednotná střešní konstrukce je zvalbená na obou nárožích. Hřeben střechy dělí v pravé třetině subtilní protipožární štít, oddělující původně jednotnou střešní konstrukci na obytnou část a mlýnici. Z rohové partie střechy vystupuje jednoduchý novodobý komín bez profilace. Na jednotně koncipovaném průčelí toto členění chybí. V pravé části průčelí se v úrovni patra uplatňují dvě šestitabulkové okenní výplně zapuštěné ve špaletě. Nalevo od těchto oken jsou patrné štěrbinové otvory. Kromě funkce prověť-

Obr. 20: Staré Dobrušky, mlýn čp. 1, mlýnice, pohled do prostoru záchodu, vpravo je čitelný otisk konstrukce sedací části toalety, odkládací nika a zazděné větrací (?) otvory. Zazdívká vlevo je novodobá (foto D. Šnejd, 2015).

rávání není zcela vyloučena ani možnost, že sloužily jako prostup k ovládnutí regulace průtoku vody dopadající na vodní kola. Dále vlevo je novodobě upravený okenní otvor a vstup na turbinovou kašnu s torzálně zachovanými svislými dveřmi. Směrem k severnímu nároží jsou umístěny ještě dva vodorovně orientované obdélné okenní otvory. Vznik těchto novodobých otvorů je spojen s instalací nové výrobní technologie, včetně vzniku turbinového domku. Nad těmito otvory dosud částečně prosvítají malované šedé rámy zazděných okenních otvorů o výšce cca 75 cm a šířce cca 55 cm, původem pravděpodobně z raně barokního období. Přízemní průčelí zakrývá z větší části novodobá betonová konstrukce turbinového domku, nahore ukončeného turbinovou kašnou. Při pravém nároží se uplatňují dvě zamřížovaná okénka přízemních otvorů osazená v hloubce špalety. Mezi těmito okny probíhá svislá spára mírně vystupujícího zdiva na levé straně, jako pozůstatek dvou stavebních fází, levá část je patrně starší. Při západním nároží mlýnice je patrná zazdívká vstupu do dnes zbořené lednice, z níž se v těchto místech zachovala jen část obvodové zdi. Vpravo od zrušeného vstupu jsou dosud vidět zazdívkové otvory pro hřídele obou vodních kol (u levého otvoru je patrný cihelný záklenek).

Severovýchodní průčelí mlýnice

Tato fasáda mlýnice navazuje na odpadní strouhu náhonu. Průčelí je prosté všech plastických prvků, je dvouosé s okenními otvory ve třech úrovních. Z průběhu špalet přízemních otvorů lze předpokládat, že zamřížované otvory zde byly také novodobě upraveny, nicméně pro špatnou přístupnost to nelze ověřit. Štěrbinový otvor

vznikl dodatečnou úpravou zrušeného rozměrného zaklenutého otvoru, z něhož se dochovala lichá nika. Z nálezové situace je patrné, že stávající otvory v patře vznikly při přepatrování objektu. Novodobého původu je cihelný štít postrádající profilované římsy, které má štít obytné budovy, také je zde odlišný formát cihel. Zvalbení střechy, které se podle konstrukčních návazností zdá být původní, doplňoval jednoduchý bedněný štít.

Jihovýchodní průčelí mlýnice

Jihovýchodní průčelí, obrácené do dvora, je jedinou doposud obnovenou fasádou z celého areálu a zároveň je nejstarší dochovanou úpravou průčelí na srostlici domu a mlýnice. Na základě fragmentárních nálezů byla rekonstruována plocha sgrafita ve střední části průčelí budovy. Podstatnou část tvoří jehlancová sgrafitová bosáž, jejíž diagonály jsou přizdobeny drobnými rytými obloučky. Na horní i dolní hraně je ohraničena stylizovaným provazcem. Po stranách bez zřetelných změn charakteru zdiva přechází v hrubší omítkový povrch, aniž by byla architektonicky ukončena. Ve střední partii sgrafitové výzdoby byla v rámci této obnovy prezentována nástěnná malba s výjevem kohoutího zápasu, částečně navazující na sgrafitový rozvrh. Pochopitelně, že provedená rekonstrukce znesnadňuje interpretaci stáří jednotlivých okenních otvorů, které byly většinou v rámci sjednocení průčelí omítnuty. Kromě vstupního otvoru s proškranou rámuje stuhou a analogicky upraveného sousedního prosvětlovacího otvoru již další okenní otvory nekorespondují se sgrafitovým rozvrhem (postrádají například rámování ve sgrafitové omítkce). Lze tedy předpokládat, že další otvory vznikly později, především v období pozdní renesance a úprav ve 20. století. Štěrbinový otvor vpravo v přízemí dle vyjádření vlastníka je novodobého původu, byl využíván pro dopravník zrní z protějšího objektu sýpky. V úrovni patra se ve střední části uplatňují dva drobné otvory blíže neurčeného původu, které byly zřejmě dlouhé období překryty dnes již zrušeným komínovým tělesem. Vpravo od nich se uplatňuje novodobý rozměrný otvor s nesymetricky rozvrženým segmentovým záklenkem. Vzhledem k navazující technologii mlýna, řemeslnému provedení záklenku i úrovni parapetu, která koresponduje se současnou úrovní podlahy, je zjevné, že otvor je novodobého původu. Sloužil k přímější cestě transportovaného obilí a mouky z korby vozů do mlýna. Druhé patro nad pásmem sgrafita člení dodatečně upravené tři okenní otvory, časově zřejmě související s pozdně renesanční úpravou patra mlýnice. Třetí patro schodiště prosvětluje opět pouze jeden novodobě zřízený otvor. Z přízedního komína se dochoval pouze nástavec vysazený na obvodovém zdivu.

Severovýchodní průčelí obytné budovy

Dvorní průčelí obytné budovy má shodné členění s ostatními fasádami, tj. plastické členění pouze korunní římsou a nárožní bosáží. Okenní otvory jsou rozvrženy nepravidelně. Na fasádě, kde poslední omítkové úpravy proběhly v předválečném období, je dosud čitelný otisk cca 2 m široké patrové přístavby mlýnice s pultovou střechou, tj. šikmé linie střechy a svislé linie ukončení stěny. Přízemí člení tři okenní otvory (jeden z toho sdružený) a vstup do objektu. V horním patře, jehož levou část částečně překrývá spojovací dřevěná chodba do bývalé sýpky,

se uplatňují dva okenní otvory, prosvětlující horní světnici a síň. Okenní výplně jsou zcela novodobé, zřízené v několika fázích s odlišným způsobem otevírání. Vstupní dveře jsou jednokřídlé klasicistní, druhotně použité v sedmdesátých letech 20. století. Vstup do síně v místě dnešních sdružených oken byl v minulosti zrušen, odstraněn pozdně gotický portál a vedlejší okenní otvor upraven na dnešní vstup. Nad nově upraveným otvorem se sdruženými okny je patrný ocelový překlad s pozůstatkem omítek s okrovou paspartou, orámovanou červenou linkou, úprava odpovídá první polovině 20. století. Orientační sondáží byla u okna v patře diagonálně vlevo od dnešního vstupu zachycena omítková okenní pasparta pocházející z pozdně renesančního období. Z šedobílé raně barokní barevnosti byla i na tomto průčelí potvrzena iluzivní korunní římsa, kordonová římsa a okenní šambrány. Nad dveřním vstupem je dosud patrný horizontální pás okrového a šedého malovaného soklu zrušeného přístavku.

Obr. 21: Staré Dobrkovice, mlýn čp. 1, pohled do podkrovní mlýnice, do konstrukce krovu ze 17. století byla v 1. polovině 20. století vložena technologie uměleckého mlýna (foto J. Bloch, 2015).

INTERPRETACE STAVEBNÍHO VÝVOJE

Dějinný vývoj tzv. Hamerského mlýna je bezesporu velmi zajímavý. První zmínky o existenci nalézáme v roce 1553, kdy je uváděn jako hamr. Roku 1602 je písemně zmiňován druhý hamr v dosud stojícím objektu Chvalšinská čp. 210, situovaný cca 1,5 km blíže k Českému Krumlovu. Hamernické řemeslo bylo v čp. 210 provozováno až do poloviny 20. století. V roce 2003 bylo v rámci záchranného archeologického výzkumu v protilehlém svahu, zhruba v polovině vzdálenosti mezi oběma hamry, odkryto metalurgické pracoviště.⁴²⁾ Kromě značného množství železné strusky byla nalezena i spodní část zahloubené volně stojící šachtové pece. Soubor keramických střeptů datuje toto pracoviště rámcově do přelomu 12. a 13. století. Zpracování železa v šachtových pecích je na přelomu 13. a 14. století na území českého státu postupně nahrazováno hamerskou výrobou. Technologický posun byl především v tom, že se začalo využívat vodního kola k pohonu měchů šachtové pece, čímž se zásadně zvýšil její výkon. Během 16. století dochází ke zvětšování objemu kusové pece tak, že narostla z původních zhruba tří metrů výšky až do 5 m. V českých zemích se takové peci říká dýmačka a jejímu zavedení patrně přispěli odborníci přivedení z Rakouska. Zřejmě až v důsledku zvětšení objemu pecí došlo k zavedení vodním kolem poháněného kladiva, neboť železná hrouda z nových pecí byla již tak velká, že nebylo možné její ruční zpracování. Tato změna technologie byla natolik významná, že od 14. až do 17. století bylo běžně označováno názvem hamr celé zařízení hutě

i s tavící pecí. Blízká geografická vzdálenost obou hamrů i nález starší tavící pece naznačují vazbu na zatím blíže nelokalizované ložisko železné rudy. V období středověku byl výskyt ložiska železné rudy a dostatek dřeva základním předpokladem pro zřízení hutě.⁴³⁾ Pestrá geologická skladba v okolí Českého Krumlova nabízí široké spektrum zpracovatelných rud, mezi nimi i železa. V přehledech mineralogických lokalit jsou doposud uváděna její ložiska v okolí Chvalšín, vzdálených od Dobrkovic pouhých 8 km. Lze tedy předpokládat, že historie obou hamrů je mnohem starší, než jsou o nich první písemné zmínky, a že se jedná o místo kontinuální hutnické výroby od konce 12. století až po počátek 17. století.⁴⁴⁾ Z archeologického hlediska skýtá tato lokalita velký potenciál. V bezprostřední blízkosti hamrů lze předpokládat pozdně středověké až raně novověké relikt hutnické výroby – především základy pecí, skladiště rudy a strusky, zajímavé bude jistě i zjištění místa těžby železné rudy. Naznačuje to i informace od současného vlastníka čp. 1, který při zemních pracích v okolí mlýna nacházel velké množství strusky.

Není jasné, proč na počátku 17. století došlo u hamru čp. 1 ve Starých Dobrkovicích ke změně v užívání, snad začala stagnovat železářská výroba. První zmínkou o odklonu od původní hutní výroby k jinému využívání hamru může být přídomek majitele, uváděného v 1603 jako Wolf kotlár.

Ke stavebnímu vývoji celého areálu lze předně konstatovat, že soubor staveb byl původně pravděpodobně výrazně menší než dnes. K jeho rozšíření za odpadní strouhu náhonu došlo patrně až na počátku 19. století. Zprávy o tom, že hospodářství bylo rozlohou malé, nalézáme v roce 1720 v obhajobě jeho tehdejších majitelů ohledně odvádění daní. Naznačují to však i historické fotografie z počátku 20. století, které ještě zachytily ohradní zeď s manýristicky provedeným cimbuřím, která je přiložena k nároží špýcharu a zřetelně se stáčí k východnímu nároží

Obr. 22: Staré Dobrušky, mlýn čp. 1, pohled na zídku s manýristickým zakončením u špýcharu (SOA Třeboň, odd. ČK, fond Sbírka fotografií, inv. č. 2451, foto J. Wolf, nedat.).

mlýnice. Průběh této zdi ještě zachycuje v hranici i mapa stabilního katastru z roku 1826. Jádro původní usedlosti tehdy sestávalo z domu, mlýnice a špýcharu. Za touto hranicí mapa dále zobrazuje rozšíření dvora o dnes již neexistující rozměrný objekt přiléhající k severní ohradní zdi, v místě dnešní stodoly stála menší, snad dřevěná stodola. Nejstarším dochovaným objektem mlýna je nepochybně patrový špýchar, nesoucí zřetelné znaky pozdně gotické stavby. V popředí našeho zájmu je však především dům spolu s navazující mlýnicí. Nejstarší jádro objektu tvoří střední část mlýnice, jejíž rozsah lze na dvorní straně částečně vyčíst podle obnovené sgrafitové výzdoby s částí restaurované malby znázorňující dva bojující kohouty. Pokud lze věřit nálezové situaci, jak byla interpretována na obnoveném průčelí, byla stavba o patro nižší než dnes a také kratší. Předchozí délku stavby severním směrem lze dnes vyčíst z analyticky naznačené svislé spáry za ukončeným sgrafitem, které odpovídá nepravidelná svislá spára na vnějším průčelí severozápadní návodní stěny. Na stejném průčelí pak lze lépe vyčíst ukončení budovy na jižní straně podle mírně vystupujícího fragmentu nároží. Výškovou úroveň budovy naznačuje pletenec, ukončující sgrafitovou výzdobu. Výzdoba průčelí odpovídá možnému zvelebení hamru po roce 1553, ke kterému se hamerník Vojtěch zavázal Vilému z Rožmberka. K dalším stavebním úpravám patrně došlo až v souvislosti koupí nemovitosti Matyášem Hölderle na počátku 17. století. Nový majitel poměrně záhy přichází s úmyslem přeměnit hamr na mlýn, jak seznáváme z žádosti o zřízení mlýna, adresované císařské komoře v roce 1613. Získání úředního povolení nebylo jednoduché. Zdá se, že Matyáš Hölderle se stavbou na jeho úspěšné vyřízení nečekal. Naznačuje to

dřevo použité na zastřešení mlýnice i domu, pokácené v zimním období let 1612/1613 a 1613/1614, i letopočet ve štítu uvádějící rok 1614. V roce 1617 mu již byla povolena pouze stavba korečnickového kola a následně schváleno mlít obilí. Hölderleho přestavba byla velkolepá. Nově vystavěna byla obytná část, představu o podobě i situování předchozí stavby nemáme. Lze jen předpokládat, že se nacházela v přibližně stejné poloze jako dnes. Podle nálezu západního nároží hamerny se obě budovy pravděpodobně dotýkaly nárožími v západním koutě dvora. Současná trojdílná dispozice domu i jeho patrování, včetně většiny stropních konstrukcí a kleneb, pochází z této stavební fáze. Interiér byl poměrně honosně proveden, nízké trámové stropy v přízemí vypovídají o tom, že od počátku zde bylo užito nepřímého vytápění. V patře nad světnicí byl hlavní reprezentativní sál s trámovým stropem s profilovaným okosením hran průvlaku i trámů. Poměrně bohatá stavební výbava, včetně moderně řešeného vytápění, ukazuje na to, že mlýn nebyl vnímán pouze jako vesnické hospodářské stavení, ale že měl pro stavebníka význam drobného reprezentativního venkovského sídla. Příslušnost stavby k majiteli s výjimečným společenským postavením je akcentována aliančním znakem nad vjezdovou bránou. Nelze samozřejmě zcela vyloučit, že zpočátku vedle mlýna ještě po nějakou dobu běžela i hamerská výroba, nicméně poměrně hlučný a špinavý provoz hamru nekoresponduje s novým společenským významem objektu. Přestavba se dotkla zásadně i přilehlé hamerny, dobře patrné je to podle profilované cihelné římsy, která pokračuje i nad mlýnicí a vlastně celou tuto stavební etapu výškově ukončuje. Nová mlýnice vznikla radikálním zvětšením objemu předchozí stavby, která byla půdorysně rozšířena severním směrem a navýšena o jedno patro. Na návodní straně se nové průčelí prezentovalo řadou oken. Na svou dobu luxusní výbavu znamenal záchod, situovaný v interiéru a přístupný zároveň z domu i z mlýnice.

Až do konce 18. století pravděpodobně nedošlo k valným změnám v uspořádání mlýnského zařízení, podle popisu z roku 1792 lze předpokládat, že mlýn měl od počátku 17. století dvě složení. Otvary v návodní stěně pro vedení hřídele jednoho z kol jsou čitelné v části průčelí pod výpustí turbíny. Další stavební úpravy proběhly až někdy těsně před zrušením jezuitského řádu v třetí čtvrtině 18. století. Dokládá to rokoková výmalba v patře komorové části domu, fragmentárně dochovaná na stěnách i ve špaletách oken. Odlišný formát vnitřních okenních nik v této prostora naznačuje, že se největší stavební zásahy týkaly okenních otvorů. Snad právě až v této době byl prostora přiznán reprezentativnější význam, s čím patrně souvisí i vestavba komína do jižního rohu místnosti. Reprezentativní rokoková výmalba potvrzuje zprávy jezuitů o tom, že využívali mlýn k rekreačním účelům.

K přebudování mlýnského zařízení ze starého složení na umělecké došlo nejspíše v roce 1935, pro což svědčí nejen písemné prameny, ale i železný vodní cejch s vyrytým letopočtem 1935, zabudovaný v návodní stěně mlýnice. V souvislosti s tím byla mlýnice vertikálně rozčleněna do čtyř podlaží. Velký otvor se segmentovým nadpražím, který je dochován v pravé části jihovýchodního průčelí, může souviset právě až s touto přestavbou, neboť u uměleckých mlýnů byly tyto otvory zřizovány záměrně z důvodu

snazšího transportu pytlů s obilím přímo z korby vozů. Byl zrušen pohon vodními koly a vybudován betonový domeček s turbínou. Někdy v první polovině 20. století byla také nově nahozena průčelí domu s tím, že nová vrstva z valné části zopakovala tektoniku původní úpravy. Místo barevného členění však použila členění plastické.

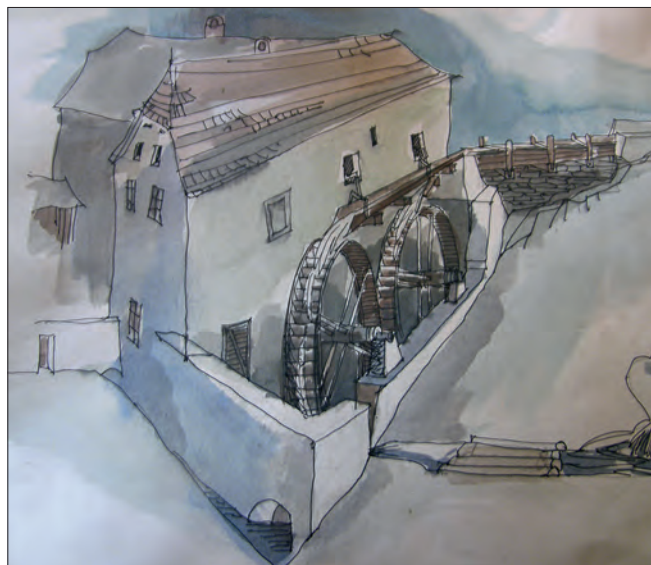
Interpretace nálezové situace na průčelích

O podobě mlýnské budovy s mlýnicí ve druhé polovině 16. století nás informuje pouze výsek sgrafitové jehlancové výzdoby, jehož analogii bychom našli například na objektu bývalého zámeckého pivovaru na prvním zámeckém nádvoří (dokončen 1579), budově Hrádku (přestavba osmdesátá léta 16. století), Latránu čp. 20 (zřejmě před rokem 1586).

Na základě provedených průzkumů a archivních pramenů lze předpokládat, že starší areál obytné budovy s mlýnicí byl velice radikálním způsobem přestavěn kolem roku 1614. Ačkoliv je zřejmé, že obytný objekt zde stál již dříve (v bezprostředním sousedství středověké sýpky muselo existovat obytné zázemí), nepodařilo se orientační sondáží na fasádách obytného objektu dohledat žádné fragmenty starší obytné stavby před stávajícím objektem. Možným vodítkem tak zůstává pouze Sedláčkem zmiňovaná existence pozdně gotického portálu vstupních dveří. Je otázkou, zda portál dokládá, že v severovýchodní obvodové stěně domu je dochována část obvodového zdiva předchozí obytné stavby, anebo byl na toto místo v 17. století přenesen.

Pozdně renesanční výzdoba v rámci úprav na počátku 17. století se soustředila především na vstupní bránu, samotné obytné stavení bylo řešeno úsporným způsobem – členění nároží jehlancovým nárožním sgrafitem. Za nezvyklý dekorativní detail lze považovat zdvojení diagonál, zachycený na jedné nárožní bose. Jako prvek přežívající středověké tradice byly užity mírně vystupující omítkové pasparty okenních otvorů, kde bychom v období pozdní renesance očekávali spíše iluzivní ryté, popřípadě plasticky vystupující stuhové šambrány. Okenní pasparty se ale v průběhu 17. století ještě výjimečně objevují i na krumlovských církevních objektech, například na špitálním kostele sv. Jošta (po roce 1600), v malé kvadratuře v bývalém klášteře minoritů (1658). Jednoduché členění fasády bylo zvýrazněno plastickými římsami renesanční profilace. Pozoruhodným detailem objektu je bohatá profilace komína černé kuchyně. Díky výrazným stavebním úpravám na severovýchodním průčelí mlýnice nelze vyloučit, že zde později nárožní plastické členění zaniklo.

Patrně v průběhu 17. století byl areál opakovaně opatřen šedobílým rozvrhem, který navázal na zvýraznění plasticky vystupujících prvků, doplněné ještě o iluzivní kordonovou římsu a malované okenní šambrány. Po velice dlouhém období pouze drobných úprav, spojených zřejmě až v období klasicismu s novou barevnou úpravou fasád objektu v redukovaném tektonickém rozvrhu (zjištěné nátěry od nejstaršího: zelený, dvakrát okrový), došlo k výrazným stavebním úpravám areálu ve třicátých letech. Mlýnice s instalací nové výrobní technologie byla přepatrována (ze dvou podlaží na tři), čímž nově bylo zřízeno, ale i zaniklo mnoho okenních otvorů na všech fasádách severozápadní, jihovýchodní i severovýchodní straně mlýnice. Nově upraven byl také přístavek mlýnice s pultovou střechou. Podstatně menší úpravy na fasádách proběh-

Obr. 23: Staré Dobrušky, mlýn čp. 1, ilustrativní představa o podobě mlýnice v době existence mlýnských kol (kresba J. Peškové).

ly v obytné části především s novou omítkovou vrstvou, při jejíž realizaci byl zřejmě odstraněn poměrně značný rozsah nátěrů starších (mlýnice nebyla nově omítána). Nejmladší úpravy objektu jsou spojeny se stavební činností současných majitelů objektu – manželů Peškových, sgrafitová fasáda na mlýnici byla obnovena v roce 1991. Kreativní přístup k renovacím některých novodobých stavebních zásahů během posledních úprav však poněkud zúžil možnosti rozpoznávání některých historických fází stavebního vývoje areálu.

ZÁVĚR

Dobrušický mlýn je pozoruhodně autenticky dochovaným hospodářským areálem s dosud výrazným zastoupením objektů z pozdní renesance a středověku. Z budov, které byly součástí původního hamru, se do dnešní doby prokazatelně dochovaly samostatně stojící špýchar a jádro dnešní mlýnice. Zásadní přestavba proběhla na počátku 17. století, kdy došlo nejen k výrazné změně podoby areálu, ale i ke změně funkce z hamerny na mlýn. Následné úpravy byly již v podstatě marginálního charakteru. Až v první polovině 20. století se větší stavební úpravy odehrály v návaznosti na novou výrobní technologii, týkaly se však pouze budovy mlýnice. Obytná budova si uchovála téměř původní vnitřní uspořádání z počátku 17. století. Unikátní je objekt sýpky, který lze díky dochovaným původním fasádám i krovu považovat v současné době za nejautentičtější středověký objekt v regionu.

POZNÁMKY

- 1) Roku 1602 prodal Petr Vok z Rožmberka hamerníku Jakubovi Schmeltzovi a jeho dědicům nově postavený hamr, ležící ve staré oboře za zámek Český Krumlov, se vším příslušenstvím, přívody vody, domem, uhelnou hutí, což vše leží u potoka. A. Kubíková, Z historie dobrkovického železného hamru. Nepublikovaný strojpis.
- 2) J. Pešta, Encyklopedie českých vesnic II. Jižní Čechy. Praha 2004, s. 428.
- 3) H. Rýcová, Stavebně historický průzkum stavby lidové architektury. Bakalářská práce VŠTE České Budějovice 2013, rkp.
- 4) T. Gallistl, Heimatskunde des politischen Bezirkes Krumm- und Krumm- 1903, s. 71–72. Matyáše Hölderle vztahuje pouze k jedné kon-

- krétní stavební fázi mlýna Hamerského mlýna *J. Pešta*, o. c. v pozn. 2, s. 428.
- 5) *P. Effenberková*, Zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu v trati „Šindelářův lán“ v lokalitě Staré Dobrkovice. Regionální muzeum v Českém Krumlově 2003, rkp.
 - 6) Problematiku hamrů u nás shrnuje *Z. Rasl*, Železářské a nářadové hamry v Čechách dříve a nyní, in: Sborník referátů ze semináře Vesnické technické památky. Výrobní objekty (14.–15. 10. 2003). Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě 2003, s. 22–30.
 - 7) Byli to hrabě Albrecht z Gutnštejna, hrabě Jeroným Šlik a Oldřich Holický ze Šternberka, kteří po dobu nezletilosti Viléma z Rožmberka (1535–1592) spravovali rožmberské panství. Za poručníky je ustanovil jeho strýc Petr V. († 1545), neboť Vilémův otec Jošt III. zemřel již roku 1539. Vilém z Rožmberka převzal vládu nad rožmberským panstvím v roce 1551 ve svých šestnácti letech. *J. Pánek*, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance. Praha 1989, s. 38, 41–42, 48, 51–52.
 - 8) *Národní archiv (dále jen NA) Praha*, fond Jesuitica, kart. č. 46.
 - 9) Tamtéž.
 - 10) *J. Pánek*, o. c. v pozn. 7, s. 52–56.
 - 11) Lazec – vesnička severně od Starých Dobrkovic.
 - 12) Křenov, Křenový – vesnička severozápadně od Starých Dobrkovic.
 - 13) *Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň*, oddělení Český Krumlov (dále jen odd. ČK), Velkostatek Český Krumlov (dále jen Vs ČK), staré oddělení, Pozemková kniha rychty Křenov, sign. 63/1 (1603–1623), fol. 20.
 - 14) Tamtéž, sign. 63/2 (1623–1706), fol. 20.
 - 15) Tamtéž, sign. 63/1 (1603–1623), fol. 20.
 - 16) *S. Wimmerová*, Správa města Českého Krumlova v letech 1601–1622. Diplomová práce na katedře pomocných věd historických a archivních studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2005, s. 48–49, rkp.
 - 17) „*Mně nejdražším zbožným otcům a bratrům Tovaryšstva Ježíšova odkazují svůj statek u Dobrkovic, aby na mne vzpomínali ve svých nejzbožnějších modlitbách*“ (Devotis Patribus et Fratribus Soc. Jesu mihi Charissimis lego praedium meum prope Turkowitz, ut memores mei sint in orationibus suis devotissimis). *Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Český Krumlov*, K-1, sign. C II 2 b II, kart. č. 200, závět Matyáše Hölderle ze 4. dubna 1623.
 - 18) *T. Gallistl*, o. c. v pozn. 4, s. 71–72, píše: „*Turkowitz, ein Dorf mit 8 H. und 119 Ew. Hierzu gehört die Hammermühle. Diese wurde von dem Krummauer Primatur (Bürgermeister) Matthias Hölderle von Schadenberg 1617 mit Bewilligung der königlichen Kammer erbaut und das Eingangstor mit dem Wappen der Familie Hölderle und Strahotinsky in Strahotin in Freskomalerei geziert.*“
 - 19) Tamtéž.
 - 20) *NA Praha*, o. c. v pozn. 8.
 - 21) Tamtéž, nepodepsaný list z úterý po sv. Kalistu 1613.
 - 22) Tamtéž, dopis prezidenta komory v Království českém z 11. října 1616.
 - 23) Tamtéž, list krumlovského hejtmána Zikmunda Turnovského, 16. 11. 1616.
 - 24) Tamtéž, list adresovaný krumlovskému hejtmánu, daný na pražském hradě na sv. Dominika 1617.
 - 25) „*Matyáš Helderle zůstavše tuto za hamr svůj doplatiti 300 kop mš. Takovej hamr jest kšafiem panům Patribus Societatis Jesu College Krumlovské odkázal, kterýžto také podle rukou vlastní psané... knězi týmž panům Patribus Confirmovaný postoupen jest, a tak se budoucně týž hamr tuto z kněh vypouští, však páni executores kšafu povinni nadepsaných 300 kop mš. zapraviti a zaplatiti. Actum na zámku Krumlovském ultima Maji léta 1623.*“ *SOA Třeboň*, o. c. v pozn. 13.
 - 26) *SOA Třeboň*, o. c. v pozn. 14.
 - 27) *NA Praha*, fond Jesuitica, kart. č. 45, Výklad o Hamru, statečku krumlovské koleje (kvůli placení císařsko královské berně), nedatováno (mezi 1635–1720).
 - 28) *NA Praha*, o. c. v pozn. 8, spis.
 - 29) *SOA Třeboň*, odd. ČK, Schwarzenberská ústřední stavební kancelář v Českých Budějovicích, kart. č. 330, „*Summarium aus dem 1801ten Kastenamtlichen Schuldenbuch. Index und Summarische Wiederholung der vorgehender Mahl- Mühlen, Getraid, Zünsungen, Schuldigkeiten, Abfuhr & Rest*“; tamtéž, odd. ČK, Vs ČK, staré oddělení, Pozemková kniha pro zrušené a prodané dominikální objekty, sign. č. I 5 AU 151 (1759–1881), fol. 60, smlouva na mlýn z roku 1811.
 - 30) *SOA Třeboň*, odd. ČK, Vs ČK, o. c. v pozn. 29.
 - 31) Tamtéž, prodej mlýna Sigmundu a Rosarii Kobingerovým v roce 1851.
 - 32) *Katastrální úřad pro Jihočeský kraj (dále jen KÚ JČ)*, katastrální praco-
viště České Budějovice (dále jen kat. prac. ČB), sbírka listin Český Krumlov I/1904.
 - 33) *KÚ JČ*, kat. prac. ČB, sbírka listin Český Krumlov II. 1931. č. d. 692.
 - 34) *SOKA Český Krumlov*, fond Vodní kniha, Návrh na zřízení gravitačního vodovodu ve stanici Kájov. Trať: České Budějovice – Kájov. Československé státní dráhy. Ředitelství státních drah v Plzni v říjnu 1928.
 - 35) *KÚ JČ*, o. c. v pozn. 33.
 - 36) *NA Praha*, Mlynářské ústředí, kart. č. 199, Mlynářský rejstřík z 8. 3. 1946.
 - 37) *KÚ JČ*, kat. prac. ČB, Pozemková kniha Kladné, knihovní vložka 1. Mlýn byl převeden do národní správy na základě § 15 Dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.
 - 38) *NA Praha*, o. c. v pozn. 36.
 - 39) Tamtéž.
 - 40) *KÚ JČ*, o. c. v pozn. 37.
 - 41) *F. Mareš – J. Sedláček*, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Krumlovském I. Okolí Krumlova. Praha 1918, s. 53–54.
 - 42) *P. Effenberková*, o. c. v pozn. 5.
 - 43) *J. Merta*, Obecné počátky přímé výroby železa a její vývoj na našem území „*Est magna differentia fornacium*“ (*Plinius*), in: *Archeologia technica* 23, Brno, s. 3–20, zde s. 17.
 - 44) *Z. Rasl*, o. c. v pozn. 6, s. 22.

DIE HAMMERMÜHLE IN STARÉ DOBRKOVICE BEI ČESKÝ KRUMLOV

Entlang des einstigen fürstlichen Weges aus Český Krumlov (Krumau) nach Kájov und Chvalšiny (Gojau und Kalsching) erhielt sich ein bemerkenswertes Ensemble von technischen Denkmälern. Das mäandrierende Flüsschen Polečnice (Blätterbach, Gojauer Bach) überwinden etliche gewölbte Brückchen, die Pension U vodotrysku (Zur Wasserkunst) erinnert an die außerordentliche Pumpeinrichtung aus der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts zum Wassers schöpfen in die Höhe von 65 m zur Versorgung des Wassersystems im Schlossgarten. Zu den höchst interessanten technischen Denkmälern zählen bestimmt auch zwei ehemalige Hammermühlen. Bei Nové Dobrkovice befindet sich die Mühle Nr. Konskr. 210, die man 1602 als „Neubau“ beschreibt, nordwestlich vom erstmals zum J. 1357 erwähnten Dorf Staré Dobrkovice (Turkowitz) befindet sich die unikal erhaltene Hammer- (Hölderl-) Mühle Nr. 1.

Die Fassadenuntersuchung im J. 2015 zielte sich vor allem auf die Vorderseite des Hauses, die sich mit der höchst anspruchsvollen Spätrenaissanceaus schmückung auszeichnete. Im Zusammenhang damit erschien die Bemühung das ganze Objekt komplex auszuwerten und im Lichte der neuen Funde die Erkenntnisse der historischen Bauforschung zu entwickeln und eventuell zu präzisieren. Allerdings auch die durchgeführte Untersuchung ist nicht ganz erschöpfend, das Skizzieren der Bauentwicklung ist nur hypothetisch, überwiegend anhand der nichtdestruktiven Untersuchung formuliert, wenn die Innenräume sind bewohnt und die erhaltene Mahlanlage hindert an der Sondierung im Mühlenhaus. Der freistehende spätgotische Kornspeicher wartet noch auf seine selbständige Auswertung.

Die Mühle in Dobrkovice stellt eine bemerkenswert authentisch erhaltene Wirtschaftsanlage dar, in der sich bis heute Gebäude aus dem Mittelalter und der Renaissance erhielten. Von den Bauten der ursprünglichen Hammermühle befindet sich beweisbar außer dem freistehenden Speichergebäude auch der Kern des heutigen Mühlenhauses. Zur Verfügung stehen auch rare Schriftquellen aus der Mitte des 16. Jahrhunderts, die a. A. auch die Notwendigkeit des Umbaus der Hammermühle erwähnen. Die grundsätzliche Änderung fand am Anfang des 17. Jahrhunderts statt, als nicht nur eine deutliche Änderung der Gestalt zustande kam, deren Teil auch die teilweise erhaltene Neugestaltung der Außenfassaden, sondern auch die Funktionsänderung von der Hammermühle zur Mahlmühle war. Die nachfolgenden Umbauten und Adaptierungen besaßen im Grundsatz den marginalen Charakter, erst in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts spielten sich im Anschluss an die neue Produktionstechnologie der Mühle größere

Baueingriffe ab, sie bezogen sich jedoch nur zum Mühlenhaus. Das Wohngebäude behielt sich seine fast ursprüngliche Innenanordnung vom Anfang des 17. Jahrhunderts.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hammermühle bei Staré Dobrkovice (Turkowitz, Gem. Kájov, Bez. Český Krumlov [Krumau]). Generalkarte der Herrschaft Krumau, J. Falta, nicht datiert – ca. 1827 (SOA Třeboň [Staatliches Regionalarchiv Wittingau], Zweigstelle Český Krumlov, Archivbibliothek Nr. 869/4).

Abb. 2: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Ansicht von Süden (Foto J. Hansová, 2006).

Abb. 3: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Ansicht von Süden (SOA Třeboň, Abt. Český Krumlov, Bestand Fotosammlung, Best.-Nr. 2448, Foto J. Wolf, nicht datiert).

Abb. 4: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Ansicht von Nordosten (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 5: Staré Dobrkovice, Gelände der archäologischen Rettungsgrabung (schraffiert) mit ersichtlich gemachten Fundstellen eines Schachtlofes und beider verschwundenen Hammer. (Zeichnung P. Effenberková, J. Havlice)

Abb. 6: Staré Dobrkovice, Hammermühle, Indikationsskizze des Stabillen Katasters, 1828 (Nationalarchiv Prag, IS, Sign. Bud 138).

Abb. 7: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Gesamtanlage des Areal (Zeichnung H. Rýcová, 2003).

Abb. 8: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, bauhistorische Auswertung der Konstruktionen der Mühle (Baufaufnahme H. Rýcová, Auswertung D. Šnejd, 2015).

Abb. 9: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Südostfassade des Hauses mit Einzeichnung der Sonden, heutiger Zustand (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 10: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Südostfassade des Hauses, Spätrenaissancegestaltung, vom Anfang des 17. Jahrhunderts (Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 11: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Haus, Südostfassade, Frühbarockgestaltung noch aus dem 17. Jahrhundert (Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 12: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Südostfassade des Hauses, Eckrustikdetail (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 13: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Hoffassade, rechts eine analytisch angedeutete Baufuge zwischen den Etappen aus dem 16. und Anfang des 17. Jahrhunderts (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 14: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Teil der Wasser- (Nordwest-) Seite und der anliegenden Hausfassade mit ausgezeichneten Funden, Ansicht von Westen (Foto D. Šnejd, Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 15: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Ansicht des Nordteils der Wasser- (Nordwest-) Seite mit ausgezeichneten Funden (Foto D. Šnejd, Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 16: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Saaldecke im Obergeschoss (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 17: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, oberer Flur mit Eingang in den Kammerteil des Hauses (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 18: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Kammerteil, Obergeschoss, Rokokoaus schmückung, Detail. In der Partie unter der Decke ein Fragment der anspruchsvolleren malerischen Dekorierung; es ist gut deutlich, dass die spätere Decke die Malerei nicht respektiert (Foto H. Rýcová, 2013).

Abb. 19: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Obergeschoss, Innenraum, Schwelle des Durchgangs zum Abort und der Mauerwerkblock zeigen deutlich die Höhe des oberen Fußbodens vom Mahlgerüst, das an der wasserseitigen Mauer stand. Das heutige Fenster ist im Fensterbrustmauerwerk aus dem 17. Jahrhundert durchgebrochen, die Fensterbrüstmauerwerk erhielt sich ihre ursprüngliche Gestalt (Foto J. Hansová, 2015).

Abb. 20: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Blick in den Abortraum, rechts deutlicher Abdruck nach dem Sitzteil, eine Ablegenische und vermauerte Lüftungsöffnungen(?). Die Blende links ist neuzeitig (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 21: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Dachraum, in die Dachkonstruktion aus dem 17. Jahrhundert wurde in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts die Kunstmühlentechnologie eingebaut (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 22: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mauer mit manieristischem Abschluss beim Kornspeicher (SOA Třeboň, Abt. ČK, Bestand Fotosammlung, Inv.-Nr. 2451, Foto J. Wolf, nicht datiert).

Abb. 23: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, illustrierende Darstellung der Mühlenhausgestaltung während des Vorhandenseins der Mühlräder (Zeichnung J. Pešková).

(Übersetzung J. Noll)

USEDLOST ČP. 21 NA FRÝDŠTEJNĚ PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ HISTORIE

A STAVEBNÍ PODOBY VENKOVSKÉHO DOMU Z POLOVINY

17. STOLETÍ

TEREZA KONVALINKOVÁ – MARTIN OUHRABKA

ÚVOD

Oblast Pojizeří a Českodubská je známá výskytem archaické formy roubeného domu s vysokým blokem světnice a navazujícím patrovým hospodářským dílem. Již dříve byly tyto objekty s předpokladem výstavby do 16. a 17. století mapovány a různou měrou dokumentovány.¹⁾

V nedávné době se však relativně nečekaně podařilo na okraji zkoumané oblasti nalézt dalšího zástupce této stavební vrstvy – dům čp. 21 na Frýdštejně, jehož jádro bylo postaveno již v první polovině 17. století. Pro oblast celého Libereckého kraje se tak v současné době jedná o jednu z nejstarších dendrochronologicky datovaných staveb venkovské architektury, dochovanou navíc v poměrně autentickém stavu. Objevení tohoto objektu je jen dalším dokladem mimořádné důležitosti provádění plošných průzkumů vesnických sídel, které nutně vede k bližšímu poznání a hlavně zdokumentování cenných zástupců lidové architektury, které stále existují, ale rapidním tempem nevratně zanikají. Usedlost čp. 21 není kulturní památkou, ani součástí památkové zóny, tudíž se na ni nevztahuje žádná ochrana, ani možnost ovlivnit její budoucí úpravy. Proto je jedním ze smyslů tohoto příspěvku popsat a zachytit stavebně-konstrukční řešení domu a interpretovat jeho vývoj.

Dům čp. 21 zde mimo jiné reprezentuje vývoj venkovského stavitelství v průběhu 17. až 20. století, tedy od nejstarší dosud známé formy roubeného domu v tomto regionu přes mladší typicky klasicistní úpravy v rámci otopného zařízení a hospodářské části, až po některé novodobé degradující úpravy průběhu druhé poloviny 20. století.

STRUČNÝ NÁSTIN VÝVOJE LOKALITY

Obec Frýdštejn se nachází na jižním okraji okresu Jablonec nad Nisou. Sídlo, situované nad pravobřežními svahy údolí Jizery, se rozkládá v těsné blízkosti výrazného geologického zlomu a rozvodí dvou drobných vodotečí. Směrem k Hodkovicím je oblast odvodňována Bezděčinským potokem, vytvářejícím mělké široké údolí. Jihovýchodně směřuje Frýdštejnský potok, který po zaříznutí do hlubokého údolí prudkým spádem protéká pod hradem Frýdštejn k Malé Skále.

Katastrální obec Frýdštejn vznikla jako nová správní jednotka sloučením menších vsí a rozptýlených osad v poslední třetině 18. století v rámci úprav prováděných během